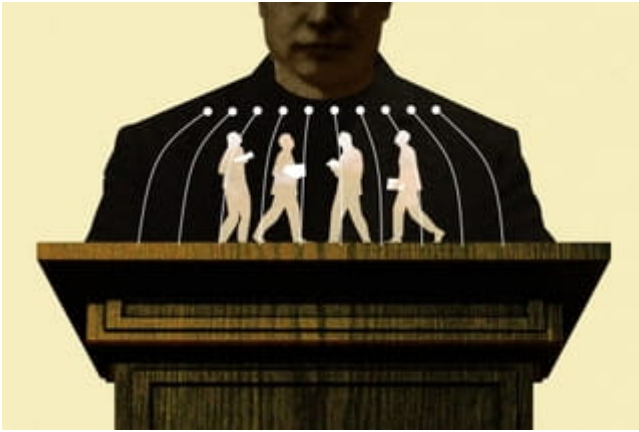

Journalist, kom in verzet. Zo versla je extremisme

Rosan Smits

16.09.26 Essay 22 min

Illustraties door Mikita Rasolka (voor De Correspondent)

Wereldwijd worden journalisten geïntimideerd, gearresteerd en zelfs vermoord. Ondertussen blijven zij machthebbers die hén monddood willen maken de microfoon geven. Nu de democratie op het spel staat, moet de aanpak van journalisten veranderen. Want de samenleving heeft dringend een tegenmacht nodig.

‘Besef je hoezeer men wálgst van de media? Besef je hoe er tegen journalisten aangekeken wordt?!’ Deze woorden spuugde techmiljardair Elon Musk naar Zanny Minton Beddoes, hoofdredacteur van *The Economist*, tijdens een veelbesproken interview afgelopen juli.

Minton Beddoes had Musk er net mee geconfronteerd dat hij dagelijks desinformatie over Europa verspreidt onder zijn ruim 240 miljoen volgers op X, zijn eigen platform. ‘Je bent een deelnemer aan het ergste soort tribalisme’, had ze gezegd. ‘Waarom bemoei je je met Europese politiek? Je woont hier niet eens.’ Een terechte vraag. Musk is een belangrijke promotor van uiterst rechtse politici en rechts-extremistische influencers in Europa en de Verenigde Staten.

Musk wuifde de vraag weg: ‘Ik heb gewoon gelijk.’ Hij wees erop dat het vertrouwen in de media een historisch dieptepunt heeft bereikt, terwijl hijzelf alleen maar aan populariteit wint – kijk maar naar zijn astronomische volgersaantal: ‘Ik denk dat veel meer mensen mij wél aardig vinden dan niet. En ik denk dat veel meer mensen jou en de media haten dan je beseft.’

Na afloop liet hij weten wat hij van Minton Beddoes vond: ‘Ze is een verrader van het Westen.’

Een slag om de feiten

Het is bekend dat Elon Musk journalisten diep wantrouwt. Niet voor niets kocht hij zijn eigen socialemediaplatform. Want, zei hij ook na dit interview, ‘je kunt beter rechtstreeks (...) met de wereld communiceren, niet via de werkelijkheidsvervormende nachtmerriespiegel die de traditionele pers is.’ Op X

valt hij die pers gemiddeld drie keer per dag aan, becijferde Reporters Without Borders.

Desondanks zegt Minton Beddoes, die behalve Musk ook MAGA-propagandist Steve Bannon interviewde, haar uitgebreide conversaties met ‘leiders en mensen die de wereld vormen’ belangrijk te vinden om hun wereldbeeld te begrijpen. ‘Het hele punt van deze interviews is dat we verschillende perspectieven hebben’, verklaart ze. ‘Dat hoort bij een functionerende liberale democratie, dat je discussie en debat voert.’

De diepgewortelde overtuiging achter deze aanpak is dat vrije uitwisseling van ideeën het fundament is van een gezonde democratie. De taakopvatting van de journalist is om dat publieke debat te voeden met feitelijke informatie en politieke standpunten, om wanpraktijken bloot te leggen en ’s werelds rijksten en machtigsten onpartijdig te bevragen.

Sla een willekeurige krant open of zet het journaal aan en je ziet hoe dit in de praktijk van de politieke verslaggeving werkt: voor ieder links politiek standpunt is een rechtse tegenhanger te vinden en vice versa, zodat het publiek zich zelf een mening kan vormen. Zo waakt de journalist over de democratie, is het idee. ‘Een professionele *ideologie*’ noemt journalist en academicus Tom Rosenstiel deze opvatting in zijn nieuwste boek *The Next Journalism* (2026).

Binnen deze traditie toonde Minton Beddoes zich een journalist van wereldklasse: ze riep onbevreesd en gewapend met keiharde feiten de rijkste man ter wereld ter verantwoording voor zijn desinformatie over en politieke inmenging in Europa. Het interview werd door tientallen miljoenen bekeken en door vele vakgenoten geprezen.

Musk gebruikt de pers om de journalistiek te vernietigen

Maar de kloof tussen wat journalisten *denken te doen* en wat ze *daadwerkelijk doen* is groot. Want ze werken met spelregels bedacht voor een functionerende liberale democratie. In zo’n democratie vormen gedeelde feiten de bouwstenen van het publieke debat, en kosten aantoonbare onwaarheden machthebbers hun positie.

Iemand als Musk speelt echter een ander spel. Hij gebruikte het interview om te laten zien dat de feiten er, in zijn alternatieve werkelijkheid over Europa, niet meer toe doen. Zijn werkelijkheid is gebaseerd op leugens en wordt bekrachtigd door likes op X – en dient niet om te overtuigen, maar om te laten zien dat de ratio buitenspel staat. Het is een tactiek uit het boekje van autocraten, die vandaag de dag overwegend afkomstig is uit uiterst rechtse hoek.

De uitkomst van deze strijd om de feiten is allesbepalend voor de levensvatbaarheid van een liberale democratie. Zonder gedeelde, verifieerbare feiten is er geen gezond publiek debat mogelijk, geen geïnformeerde besluitvorming, geen inhoudelijk conflict, geen compromis, geen politieke verantwoording – geen democratie, kortom. Als feiten hun zeggingskracht verliezen, dan wordt de wil en waarheid van de macht wet.

Journalisten staan vanzelfsprekend in de vuurlinie van deze slag om de waarheid. Want hun voornaamste plicht is aan feitelijke waarheidsvinding, hun loyaliteit ligt bij de burger en ze staan in dienst van de liberale democratie – hoe goed of slecht het daar ook mee gesteld is. Niet voor niets luidt het eerste artikel van de

internationale journalistieke code: ‘Respect voor de feiten en voor het recht van het publiek op de waarheid is de eerste plicht van een journalist.’

Minton Beddoes probeerde nog: ‘Nou, ik denk dat we het erover eens kunnen zijn dat feitelijk bewijs’ – dat ze zojuist uitvoerig uit de doeken had gedaan in hun twistgesprek over Europa! – ‘zal uitwijzen wie van ons gelijk heeft.’ Waarop Musk antwoordde: ‘Yeah... mensen *willen* niet geloven dat wat ik zeg de waarheid is.’

Dat Musk zijn minachting voor de feiten mocht etaleren voor de camera van *The Economist* zag zijn achterban als puur machtsvertoon, voor het oog van de hele wereld. In uiterst rechtse media klonk dan ook een heel andere afdrank van het interview: ‘Musk vernietigt de media.’ Want zonder gedeelde feiten was Minton Beddoes weerloos.

Pers en democratie vallen samen om

Democratie en de pers zullen samen opstaan en samen omvallen, zei Joseph Pulitzer, een van de grondleggers van de moderne journalistiek, in 1904. Op dit moment tuimelen ze verstrengeld in neerwaartse richting.

Nooit eerder brokkelde de democratie in zo veel landen tegelijk af als de afgelopen vijf jaar, blijkt uit de jaarlijkse rapportages van democratiemonitor V-Dem. Dat is een wereldwijde trend, maar nergens is de terugval zo sterk als in West-Europa en Noord-Amerika. Bijna vijftig jaar aan vooruitgang is tenietgedaan, onder andere door radicaliserende uiterst rechtse partijen. Deze partijen voeren namelijk geen inhoudelijk politiek conflict over verschillende perspectieven *binnen* de democratische rechtsorde, maar een conflict *over* die orde zelf. Dat conflict voeren ze niet zozeer met ideeën, als wel met een politieke strategie van normverschuiving, vijanddenken, escalatie en politiek geweld.

Ook in Nederland is het uiterst rechtse blok in het parlement de afgelopen jaren sterk gegroeid. En bovendien radicaliseren de partijen binnen dit blok, concludeert het Nationaal Kiezersonderzoek 2026. De tevredenheid van kiezers over de liberale democratie bevindt zich bovendien op een historisch dieptepunt.

Het belangrijkste signaal voor de alarmerende staat van de democratie, stelt V-Dem, is censuur en intimidatie van journalisten. Een vrije en goed functionerende pers is namelijk ‘vaak de eerste dominosteen die omvalt zodra een land afglijdt naar autocratie’. En die dominosteen wankelt nu wereldwijd. Zelfs in landen als Nederland of Noorwegen, waar de persvrijheid nog altijd zeer groot is, is de journalistiek niet immuun voor deze ontwikkeling.

Het speelveld is dus fundamenteel veranderd sinds Joseph Pulitzer de liberale grondbeginselen van de moderne journalistiek bedacht. Dat stelt onze generatie journalisten voor existentiële vragen: Wat betekent dit voor de journalistieke belofte van waarheidsvinding in het publieke belang? En hoe kunnen journalisten omgaan met antidemocratische machthebbers die hun het zwijgen willen opleggen?

Maar vooralsnog blijven topjournalisten als Minton Beddoes doen wat ze altijd al deden en blijft een brede journalistieke tegenbeweging uit. Dat is verontrustend, want pogingen om onafhankelijke journalisten

monddood te maken nemen hand over hand toe.

‘De pers bevechten zoals miljardairs dat doen’

Aspirant-autocraten, techbazen, uiterst rechtse leiders en hun achterban duiden journalisten steevast aan als ‘verraders’, ‘vijanden van het volk’, ‘tuig van de richel’, ‘fake news’ of zelfs ‘terroristen’ – als het even kan à la Musk, recht in het gezicht van de journalist die hen een microfoon voorhoudt. ‘*Quiet Piggy!*’ Deze scheldtirades zorgen op zichzelf al voor onveiligheid voor journalisten. Maar achter dat venijn zit een bredere strategie van intimidatie, beïnvloeding, financiële drooglegging, censuur en vervolging.

Zo worden journalisten steeds vaker onterecht voor de rechter gesleept met zogenoemde SLAPP-zaken. Dat zijn rechtszaken die niet bedoeld zijn om te winnen, maar om journalisten uit te putten. In Europa vertienvoudigde het aantal in tien jaar tijd. Trump alleen al stapelde naar schatting 55 miljard dollar aan claims op tegen journalisten en media. Mediabedrijven hebben in de regel minder diepe zakken en schikken liever dan dat ze terugvechten; journalisten zwakken uit voorzorg hun publicaties af. Die reflex is in het Verenigd Koninkrijk zelfs zo wijdverspreid geraakt dat V-Dem het land nu tot de ‘autocratiserende’ staten rekent. Techmiljardair Peter Thiel zag er een verdienmodel in en financierde een ‘AI-tribunaal’ dat klachten tegen journalisten automatiseert. De *sales pitch*: ‘Wij helpen iedereen de pers bevechten zoals miljardairs dat doen’.

Waar SLAPP-zaken nog gaan over verhalen die journalisten maken, draait de volgende stap in deze aanval om de journalisten zélf. Die escalatie is goed zichtbaar in de Verenigde Staten. Het Witte Huis houdt een lijst bij van ‘Media Offenders’, die het beticht van ‘leugens, partijdigheid en *left wing lunacy*’. Amerikaanse journalisten worden geconfronteerd met huiszoekingen, inbeslagname van bronmateriaal, ontzegging van de toegang tot overheidsgebouwen en arrestatie op verdenking van ‘samenzwering’. *Democracy Now!*-oprichter Amy Goodman, een prijswinnende, onafhankelijke journalist, wordt door het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken in één adem genoemd met ‘links terrorisme’.

In Israël, waar deze logica het verst is doorgevoerd, is ‘terrorisme’ het voorwendsel waaronder Arabische journalisten systematisch worden gearresteerd, gemarteld en vermoord, omdat ze over de genocide op de Palestijnen berichten. Waar dat toe leidt, laat zich vatten in een grimmige statistiek: nooit eerder werden er zo veel journalisten doelgericht vermoord.

Uiterst rechts heeft het verdienmodel van de journalistiek gekaapt

Maar deze openlijke aanval op de pers is slechts een deel van het verhaal. Zoals gezegd: tussen wat journalisten *denken* te doen en wat ze *daadwerkelijk* doen zit een kloof. En in hun omgang met uiterst rechts is dit een ronduit gevaarlijke kloof, waar de democratie en de pers samen in te pletter dreigen te vallen.

De pers is namelijk echt niet alleen de kanarie in de kolenmijn van de democratie. Want al zien journalisten

zichzelf graag als waakhonden van de democratie, de journalistiek heeft ook een pijnlijke rol in het grootmaken van antidemocratische krachten. Journalisten kunnen een belangrijke verdedigingslinie vormen bij het beschermen van de democratie, maar zonder gezamenlijke strategie is het niet vanzelfsprekend dat ze die linie ook sluiten.

Dat heeft tal van systemische oorzaken. Publieke nieuwszenders, zoals de NOS of de BBC, zijn bijvoorbeeld wettelijk verplicht een zo breed mogelijk publiek te bedienen en zich daarbij onpartijdig op te stellen. Tegelijkertijd zijn er juist heel veel uitgesproken partijdige kanalen bij gekomen – zowel op sociale media als op televisie. Denk bijvoorbeeld aan de mediakanalen van politieke partijen als Forum voor Democratie of politici als Donald Trump. Of aan FOX News in Amerika of onze eigen publieke zender Ongehoord Nederland – een omroep die nu mogelijk uit het publieke bestel wordt gezet na het uitzenden van een toespraak van Adolf Hitler en die vervolgens te becommentariëren met ‘Hitler zegt het gewoon heel goed’. Hierdoor vervaagt voor het publiek de grens tussen onafhankelijke journalistiek, propaganda en betaalde berichtgeving.

Verreweg de meeste pers is ondertussen in handen van grote, commerciële bedrijven, die succes afmeten aan kijkcijfers en jaarrekeningen en voor wie ophef een verdienmodel is. Zij handelen in het belang van de aandeelhouders, niet dat van het publiek. Uiterst rechtse groepen hebben hier hun eigen ‘verdienmodel’ van gemaakt: kaap de journalistieke aandacht met een stortvloed van leugens en breek ondertussen de democratie af. Vervolgens presenteer je jezelf als slachtoffer van de ophef die hierop volgt, door je te beroepen op ‘vrijheid van meningsuiting’ en te doen alsof er sprake zou zijn van een extreemlinkse mediahetze. Dit genereert dan weer nieuwe ophef, enzovoorts. Of, zoals Steve Bannon het in 2019 zo bondig verwoordde: *‘Flood the zone with shit.’*

Ook kritische vragen helpen extremisme normaliseren

Maar de wisselwerking tussen uiterst rechts en de journalistiek zit veel dieper dan knellende mediawetgeving, populistische talkshows of corporate verdienmodellen. Het is ook die ‘professionele ideologie’ die de journalistiek kwetsbaar en zelfs dienstbaar maakt in de aanval op de feiten. Journalisten blijven dezelfde leiders die hén systematisch monddood proberen te maken namelijk een microfoon onder de neus duwen, omdat dat nu eenmaal ‘hoort bij een functionerende democratie’, zoals Minton Beddoes zei.

Onderzoek van politicologen in het Verenigd Koninkrijk en Australië laat het effect van interviews zoals die met Musk zien: kijkers, luisteraars en lezers kregen naderhand niet alleen zelf meer sympathie voor extreme standpunten, ze dachten ook dat veel meer mensen om hen heen die standpunten al deelden. Stelde de journalist kritische vragen, zoals Minton Beddoes deed, dan was dat effect kleiner, maar zelfs dat kon niet voorkomen dat de extreme opvattingen als geaccepteerder werden beschouwd. Dan win je als journalist misschien wel de slag, maar niet de oorlog.

Wat deze interviews in ieder geval níét doen: de macht ter verantwoording roepen. Ze helpen juist extremisme te normaliseren. Het publiek raakt er op deze manier aan gewend dat aantoonbare feiten onderhandelbaar zijn, dat het afbreken van de liberale democratie een gerechtvaardigd standpunt is en racisme een beleidsoptie. Is dit dan nog wel de juiste journalistieke aanpak in een democratie *die piept en*

kraakt? Als je Vladimir Poetin een microfoon geeft, weet iedereen, krijg je propaganda. Waarom zou dat anders zijn bij de aspirant-autocraten en totalitaire techbazen in het Westen?

Zet de Amerikaanse minister van Defensie Pete Hegseth voor de camera voor een reactie op de onthulling van een enorm veiligheidslek op zijn ministerie (ook wel ‘Signalgate’ genoemd) en je krijgt een tirade over de ‘gediskwalificeerde zogenaamde journalist’ die ‘nepnieuws verspreidt’. Geef Steve Bannon de microfoon en je belandt in een heen-en-weer over de mogelijke rechtmatigheid van het omzeilen van de Amerikaanse grondwet om Donald Trump een ongrondwettelijke derde presidentstermijn te geven. Leg Forum voor Democratie-leider Lidewij de Vos scherpe interviewvragen voor en je krijgt drogredeneringen, extreemrechtse hondenfluitjes en een quote die tot overmaat van ramp aanvankelijk ook nog de kop van het artikel was: ‘Omvolking is een term die gewoon in het woordenboek staat’.

Waarom dan toch die microfoon?

Een vals dilemma: microfoon geven of doodzwijgen

Het ontbreekt aan een heldere journalistieke aanpak voor machthebbers die de microfoon gebruiken voor propaganda – ook in Nederland. Natuurlijk, journalistiek onafhankelijke redacties van bijvoorbeeld *de Volkskrant* en *NRC* zeggen terughoudend te zijn met hun aandacht voor uiterst rechts en doen waardevol onthullend onderzoek naar extremisme. Maar in de politieke verslaggeving heerst toch de status quo: de ene politicus anders behandelen dan de andere past niet in het heersende idee van objectieve journalistiek.

Om die reden sloegen politicologe Léonie de Jonge en universitair hoofddocent Simon Otjes eerder dit jaar in een opiniestuk alarm: ‘Door hen [extreemrechts] een podium te bieden, dragen media onbedoeld bij aan de verspreiding van extreemrechtse ideeën en aan hun institutionele verankering.’ Ze riepen journalisten op om extreemrechts te ‘isoleren en normeren’.

Tom-Jan Meeus, politiek duider en onderzoeksjournalist bij *NRC*, reageerde kritisch. ‘Doodzwijgen’ was een ‘kansloos tactiekje’ gebleken, had hij eerder al geschreven over de politieke omgang met uiterst rechts. ‘Zoek het debat met FvD: confronteer de partij met zichzelf.’ Laat staan dat journalisten de partij zouden kunnen of moeten willen isoleren. Hoe kan een verslaggever nou op voorhand besluiten of een bepaalde bijdrage aan het debat geen aandacht verdient, vroeg Meeus zich af in een *NRC*-video. En belangrijker: ‘Juist nu is het van belang om vertrouwen in de democratie uit te dragen. Dubieuze opvattingen van het FvD horen in een gezonde democratie tegengesproken te worden.’ Dit nalaten is zelfs dodelijk voor de

democratie, meende hij: dan krijg je ‘politici met macht, die nog maar zelden tegengesproken worden.’

‘Een beroerd advies’, vond ook Sjoerd de Jong, journalist en voormalig Ombudsman bij *NRC*, de oproep van de politicologen. De dood in de pot voor objectieve journalistiek. ‘Wanneer botst het “isoleren” van extreemrechts met de journalistieke plicht om verslag te doen van wat er in politiek en samenleving gebeurt?’ schreef hij in een commentaar. ‘Begin met doodzwijgen, en je krijgt geen journalistiek meer over politiek, maar politieke journalistiek.’

De Jong en Meeus vertolken een dominante overtuiging onder westerse, liberale journalisten: dat het alternatief voor de microfoon simpelweg ‘doodzwijgen’ is. Zo zegt Minton Beddoes in een podcast over dit onderwerp oprecht niet te begrijpen waarom het een goed idee zou zijn om in deze gepolariseerde wereld andersdenkenden uit te sluiten. ‘In het woke-tijdperk zijn we uit het oog verloren waar journalistiek eigenlijk over gaat.’ Oud-hoofredacteur van de *Financial Times* Lionel Barber – zelfverklaard ‘*bothsidist*’ – noemt, in dezelfde podcast, het idee dat we ‘niet met dit soort mensen in gesprek moeten gaan’ het ‘falen van de liberale media’. ‘We dreigen te vergeten dat we journalisten zijn’, waarschuwt hij.

Maar al deze invloedrijke journalisten presenteren een vals dilemma, met slechts twee uitkomsten: de status quo handhaven of de journalistiek opgeven. Onterecht, want tussen de ‘microfoon’ en ‘doodzwijgen’ ligt een alternatieve aanpak die veel beter recht doet aan de journalistieke kerntaak van waarheidsvinding in het publieke belang.

Over die alternatieve aanpak dadelijk meer. Eerst is het belangrijk om te begrijpen dat journalisten een ontoereikende diagnose stellen van de kwaal waaraan onze democratieën lijden. Dat is het wijdverbreide idee dat het grootste gevaar voor onze democratie is dat politiek en samenleving uiteenvallen in kampen met steeds extremere opvattingen, die elkaar niet meer vinden in het debat. Polarisatie.

Het trauma van Fortuyn

Voor de oorsprong van dit denken in Nederland moeten we bijna 25 jaar terug in de tijd, naar de moord op de uiterst rechtse politicus Pim Fortuyn op het Mediapark. Na de moord had iemand een bordje aan het hek bevestigd met daarop: ‘De media hebben Pim Fortuyn vermoord.’ Het was de algemene teneur: dat journalisten ‘mediaplichtig’ waren aan zijn dood, omdat ze hem niet als een gewone politicus hadden behandeld, maar als iemand die artikel 1 uit de Grondwet wilde schrappen. Journalisten kregen doodsb bedreigingen en gingen bij zichzelf te rade. Waren ze inderdaad onevenwichtig geweest in hun verslaggeving over Fortuyn?

Onverwachte verkiezingsoverwinningen van leiders als Donald Trump of Geert Wilders of de Brexiteers brachten opnieuw de nodige journalistieke *soul searching*. Journalisten hadden één kant van de polariserende samenleving structureel onderbelicht, was nu de lezing: de ‘boze burger’ met zijn grafhekel aan ‘buitenlanders’. Zo mogelijk had dit de kiezer zelfs in de armen van uiterst rechts gedreven. Hand in eigen partijdige boezem dus. Vanaf toen werd ‘polarisering’ het dominante frame waarmee media de opkomst van uiterst rechts gingen verklaren; het was aan de journalist om *beide kanten* gelijk te behandelen, zonder aanzien des partijprogramma’s.

Hoogleraar Léonie de Jonge, die ook alarm sloeg over de omgang van journalisten met uiterst rechts, deed onderzoek naar deze verschuiving binnen de Nederlandse journalistiek. ‘Het past binnen een bredere Noord-Europese trend’, vertelt ze. ‘Ideologisch of politiek geïnspireerde overwegingen zijn bij redacties steeds meer naar de achtergrond verdwenen. Ze zien de media in eerste instantie als een podium voor botsingen binnen het maatschappelijk debat en vinden het de taak van de journalist om aan de volledige bandbreedte van opinies gehoor te geven. Een andere omgang met politici die populair zijn bij kiezers, wordt gezien als “slechte journalistiek”.’

Zo beredeneerd is een aparte behandeling van uiterst rechts inderdaad zo ongeveer het laatste wat een journalist moet doen. Als twee polen tegelijkertijd extremer worden en elkaar niet meer weten te vinden in het publieke debat, dan is het journalistieke medicijn om de polen te verbinden, ja. Dan wil je vooral iedereen aan tafel houden en beide kampen aan het woord laten. Dan is het nodig om ‘vertrouwen in de democratie uit te stralen’, zoals Tom-Jan Meeus betoogde, in de hoop dat een stevig weerwoord het veilige midden bekrachtigt.

Als het om de samenleving gaat, zit daar ook wel wat in: op onderwerpen als klimaat of migratie liggen standpunten ver uiteen – maar deze vallen voor het overgrote deel wel nog binnen de kaders van de democratische rechtsstaat. Uiterst rechtse politici hebben er belang bij om dit inhoudelijke conflict plat te slaan tot het idee dat er een simplistische tweestrijd gaande is tussen bijvoorbeeld het volk en de elite, stad en platteland, wokies en witte mannen, en ‘Hollanders’ en ‘buitenlanders’. Die politieke strategie bestrijdt je inderdaad, zegt journalist Amanda Ripley – die hierover een knaller van een essay schreef, getiteld ‘Complicating the Narratives’ – door de complexiteit te laten zien van de beleavingswereld van mensen, van hun angsten, vooroordelen en overeenkomsten.

Het politieke probleem is radicalisering

Het *politieke* probleem van deze tijd, die aanval op de liberale democratische rechtsorde, is alleen veel groter dan een kloof in opvattingen waarbij beide kanten zich in hun eigen gelijk verschansen. ‘Het probleem is niet alleen dat mensen boos op elkaar zijn’, zegt digitaal sociaal wetenschapper Petter Törnberg, ‘het probleem is dat de ene kant actief probeert de democratie te ondermijnen en de rest zich daartegen verzet. En de oplossing is dan ook niet dat we elkaar in het midden ontmoeten en samen een deel van de democratische normen en instituties afbreken.’

Uiterst rechts vertegenwoordigt niet één kant van een polariserend bestel, blijkt uit zijn vergelijkend onderzoek naar democratieën wereldwijd. In alle onderzochte landen komt de groeiende politieke kloof doordat uiterst rechts *radicaliseert*. Het is niet zo dat het politieke midden daar vervolgens keihard tegenin gaat en dus naar links opschuift. Integendeel, het hele politieke veld wordt meegesleurd in het conflict waar het uiterst rechts om te doen is: dat over de liberale democratie.

Anders dan een politiek debat dat uiteindelijk altijd draait om standpunten en ideologie, voert uiterst rechts deze strijd door een wij-zij-gevoel te voeden en wantrouwen in de liberale democratie te zaaien. Dat doen ze in hun eigen podcasts, video’s en posts op platformen als X of YouTube. Het voornaamste doel hiervan is de eigen groep het idee te geven dat ze slachtoffer zijn van een zogenaamde vijand, zoals de ‘linkse elite’, de

‘buitenlander’ of de ‘moslim’. De aanname dat journalistieke tegenspraak deze ontwikkeling zou remmen, klopt niet. Integendeel. ‘Dat type aandacht kan juist de brandstof zijn voor de radicalisering van zo’n beweging’, zegt Törnberg. ‘Tegenspraak vanuit de “mainstreammedia” is de bedoeling. Dat helpt een groep te vormen en voedt het vijandbeeld.’

Wie uiterst rechts wegzet als ‘gewoon’ een ‘standpunt’ binnen een polariserend spectrum, veronderstelt een symmetrie in het politieke conflict die er simpelweg niet is. Het gaat niet om een conflict over standpunten *binnen de democratische rechtsorde*, maar over die *orde* zelf. Törnberg: ‘Weigeren om die asymmetrie te benoemen, is op zichzelf een politieke daad.’

Niet iedereen hoeft altijd aan tafel

Hoe politiek de journalistiek dan onbedoeld kan worden, laten tal van voorbeelden zien.

Neem het lijsttrekkersdebat dat de NOS organiseerde voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2025, waar de omroep FvD wilde laten debatteren over klimaat met Volt. FvD ontkent dat klimaatopwarming door mensen wordt veroorzaakt – een frontale aanval op de conclusies van zo’n 99% van de klimaatwetenschappers. Toch kreeg deze partij van de NOS een plek aan de debattafel – Volt bedankte voor de eer (en de SP nam dankbaar zijn plaats in).

De opzet was problematisch, want dit was geen debat over botsende perspectieven binnen de democratische rechtsorde, maar over de vraag of de feitelijke werkelijkheid nog de basis is van ons publieke debat. Zelfs als je een extreemrechtse partij uitnodigt voor een verkiezingsdebat, dan nog had de redactie verantwoordere keuzes kunnen maken dan een *klimaatontkenner* te laten debatteren over het klimaat. Desinformatie krijgt niet ineens méér legitimiteit als het een politiek standpunt is – het is nog steeds desinformatie.

Het doet denken aan de desastreuze Britse verslaggeving rondom het referendum over de Brexit in 2016. Onderzoek toont aan dat omroepen de overweldigende consensus onder economen tegen Brexit reduceerden tot slechts één kant van het debat, tegenover de ongefundeerde economische claims van het *Leave*-kamp. Zo hielp de pers de feitelijke werkelijkheid te neutraliseren en kregen politici vrij spel om experts te framen als onderdeel van een partijdige elite. Een paar dagen voor het referendum zei slechts een derde van de kiezers voldoende geïnformeerd te zijn om een keuze te maken. De helft meende dat valse, door experts weerlegde claims van het *Leave*-kamp klopten. Op basis van deze desinformatie kozen de Britten voor een vertrek uit de Europese Unie.

Nog een voorbeeld: het woord ‘genocide’. Veel redacties mijden die term als het om Palestina gaat (‘Palestina’ mijden ze overigens ook). *Volkskrant*-hoofdredacteur Pieter Klok legt in een radio-interview uit waarom: ‘Als journalist moet je je beperken tot de zichtbare werkelijkheid.’ Voormalig Midden-Oostencorrespondent Joris Luyendijk redeneert vanuit de wens om een breed publiek te bereiken: ‘Bijna altijd kun je afzien van controversiële termen door gewoon te laten zien wat er gebeurt. Als je gewoon beschrijft hoeveel mensen er doodgaan, dan heb je sommige termen die nog steeds ook onderdeel zijn van een echt politiek gevecht niet nodig.’

Matig advies voor de journalist, wiens taak het is om de werkelijkheid zo waarachtig mogelijk weer te geven. Het negeert namelijk de wetenschappelijke consensus én die van mensenrechtenorganisaties en VN-commissies dat er onomwonden sprake is van genocide. Het negeert de data en getuigenverklaringen die artsen en Palestijnse journalisten ter plekke verzamelden, alsook de genocidale verklaringen van Israëls leiders zelf.

Maar belangrijker: net als bij de opzet voor het verkiezingsdebat over klimaat, verliezen journalisten bij hun aanpak het grotere plaatje uit het oog. Het verbloemen van de Israëlische genocide op de Palestijnen is precies hoe de strijd *over de rechtsorde* eruitziet. Vanuit de wens om iedereen aan tafel te houden, helpen journalisten zo de uiterst rechtse tactiek om die rechtsorde te reduceren tot ‘ook maar een mening’.

Deze voorbeelden zijn exemplarisch voor hoe media, in een poging neutrale taal te gebruiken, juist uiterst rechtse narratieven bekrachtigen en medeplichtig worden aan het ontmantelen van de feitelijke werkelijkheid als fundament van het publieke debat. In een slag om de waarheid worden woorden wapens. Het is aan journalisten om hun publiek door dat mijnenveld te leiden. Deze feitelijke helderheid ben je aan je publiek verplicht – ook, nee júst, als er een ‘politiek gevecht’ gaande is over die termen. Sterker, dan is dát het verhaal.

Een journalistieke code voor de omgang met leiders die journalisten monddood willen maken

Dus voldoet de journalistieke praktijk in de omgang met uiterst rechts? Nee.

Als je de politieke realiteit waarachtig wilt verslaan, volstaat het niet om journalistieke verhalen te maken waarin elke politieke mening dezelfde behandeling krijgt, zoals je zou doen in een polariserend politiek debat. Politici die radicaliseren en zich buiten de democratische orde bewegen, moeten ook als zodanig benaderd worden door journalisten. Het is een vorm van extremisme. Niet de breuklijn tussen ‘links’ en ‘rechts’ staat dan centraal, maar die tussen de democratie en haar vijanden.

‘Het is eigenlijk net als met desinformatie: het is de verantwoordelijkheid van journalisten en wetenschappers om zelf te beoordelen wat waar is en wat niet’, zegt Törnberg. ‘Zo zijn er ook politici die autoritair en antidemocratisch zijn en het is aan ons om dat te benoemen en te beschrijven. Dat is misschien niet neutraal, maar het is wel objectief. Neutraliteit was überhaupt al nooit onze taak.’

Dat betekent niet dat journalisten machthebbers die de democratie ondermijnen moeten ‘doodzwijgen’, maar dat ze andere vragen stellen en andere vormen kiezen. Zulke journalistiek verslaat niet de zogenaamde

partijpolitieke competitie tussen uiterst rechts en 'links', maar richt zich op de radicalisering binnen het uiterst rechtse blok zelf. De journalistiek draait dan om de vraag wanneer kiezers bereid zijn grondrechten los te laten om een vermeende dreiging van 'vijanden' te kunnen weerstaan. En, heel belangrijk: wat ervoor nodig is om deze kiezers te helpen deradicaliseren.

De aandacht verschuift van het weerspreken van leugens naar het weerleggen ervan, en de vraag wat de functie van die leugen is in de aanval op de democratie. Van de vraag of een partijprogramma aansluit bij de opvattingen van kiezers naar hoe die partij nativisme mobiliseert en wat daarvan de voedingsbodem is. Journalistiek gaat dan over *waarom* het woord 'genocide' inzet is van een 'politiek gevecht'.

Het betekent ook: verhalen maken over de grandoorzaken van die radicalisering. Zoals een gebrek aan betekenis, gemeenschapszin en toekomstperspectief. Als de strategie van uiterst rechts is om het publieke debat met *shit* te overspoelen, dan ligt daar een taak voor de journalistiek: de marktplaats van ideeën schoonvegen en laten zien welke structurele ontwikkelingen eronder uit het zicht dreigen te verdwijnen.

Als je door de bril van radicalisering naar de opkomst van uiterst rechts kijkt, zie je ook welke verhalen het wij-zij-denken bestrijden. Zoals verhalen door en over mensen die als eerst geraakt worden door de zondebokpolitiek van uiterst rechts: mensen van kleur, religieuze minderheden, vluchtelingen, lhbt+-personen, dakloze mensen, mensen met een beperking. Waar uiterst rechts kwalijke stereotypen verspreidt om groepen tegen elkaar op te zetten, geeft goede journalistiek 'de Ander' een gezicht.

Voor de goede orde: er zijn tal van voorbeelden te vinden waarin de journalistiek precies dit doet. Het punt is dat er daarnaast ook nog steeds veel publicaties zijn die de democratie onbedoeld helpen te ondermijnen. Dat komt doordat het ontbreekt aan een gezamenlijke journalistieke aanpak. Aan een journalistieke code voor de omgang met machthebbers die journalisten monddood willen maken.

Journalisten moeten in de vuurlinie gaan staan

Eigenlijk hoeven westerse journalisten alleen maar te luisteren naar collega's die al lang in de frontlinie van de aanval op de waarheid werken. In Palestina, Hongarije of Turkije, bijvoorbeeld. India, Rusland of Iran. Of een nieuwe generatie journalisten in de Verenigde Staten. Zij opereren vanuit de noodzaak om de journalistiek opnieuw af te stellen op de uitdagingen van nu. Om zo de journalistieke belofte te blijven inlossen om het publiek van een zo waarachtig mogelijke vaststelling en interpretatie van de feiten te voorzien. Niet door als een neutrale toeschouwer de aanval op de democratie te beschrijven, maar door zelfbewust in de vuurlinie te gaan staan.

Journalisten zoals de Brits-Amerikaanse Mehdi Hasan, oprichter en hoofdredacteur van Zeteo, een platform met de missie 'om de waarheid niet weg te moffelen in een valse balans van meningen of haar te verzachten met eufemismen. Onze missie is om de waarheid te vertellen.' Die waarheid zint de MAGA-beweging niet. Weinig journalisten zijn vaker bedreigd met deportatie dan Hasan.

Of zoals de van oorsprong Palestijnse journalist en gasthoogleraar Communicatie aan de Miami University, Rula Jabreal. Zij zegt: 'Democratie sterft bij daglicht. Ze sterft in redacties, op het moment dat journalisten woorden als genocide (...) niet meer mogen gebruiken. Wanneer de taal van de werkelijkheid wordt

gecensureerd. Wanneer iedereen die het raam probeert te openen om de waarheid te laten zien, wordt gecriminaliseerd.’ Jabreal heeft drie SLAPP-zaken van de Italiaanse regering aan haar broek hangen, voor het onthullen van banden tussen premier Georgia Meloni en haar vertrouwelingen met neofascistische groepen.

Of kijk naar de journalisten van de onafhankelijke redactie Direkt36 in Hongarije. Met gevaar voor eigen leven hielpen zij de autocraat Viktor Orbán ten val brengen met meedogenloze publicaties over de corruptie en het machtsmisbruik van zijn regime. ‘Wij waren de laatste verdedigingslinie’, stelde oprichter András Petho achteraf.

Zij laten allemaal zien dat het kan: een journalistieke tegenmacht vormen tegen krachten die de democratie ondermijnen. Zij slaan bruggen in tijden van ‘verdeel en heers’, zijn een waakhond van de feiten tegenover een oprukkende feitenvrije politiek en een controleur van antidemocraten die de controle op de macht willen uitschakelen. Geen van allen beschouwt het als taak van de journalistiek om het publieke debat zo breed mogelijk op te rekken en om degenen die hen monddood willen maken aan tafel te houden. Zij zien journalistiek als een vorm van verzet. De Filipijnse journalist en Nobelprijswinnaar Maria Ressa is daarover duidelijk: ‘In een slag om de waarheid, in een slag om de feiten, is journalistiek een vorm van activisme.’

Loopt zulke journalistiek het risico dat een deel van het publiek zich tegen die journalistiek keert? Wellicht. Maar de winst van het erbij houden van een extremistisch smaldeel weegt niet op tegen het goed informeren van de meerderheid.

Waakhond van de democratie zijn ís een politieke overtuiging

Na afloop van haar interview met Elon Musk vertelde *Economist*-hoofdredacteur Zanny Minton Beddoes dat ze onaangenaam verrast was door zijn commentaren op X (‘Verrader!’). Ze had het een privilege gevonden om anderhalf uur met hem te praten. ‘Het was niet mijn bedoeling om een agressief interview af te nemen. Ik wil dat dit oprechte conversaties zijn’, verklaarde ze. ‘Ik had geen eigen agenda. Ik was het oneens met zijn karakterisering van Europa, omdat de feiten deze niet ondersteunen.’

Maar waar zijn we nu eigenlijk getuige van geweest? Musk heeft helemaal niets verteld dat hij niet al dagelijks op zijn eigen platform spuwt (maar dan voor een veel groter publiek). Ging het dan om Minton Beddoes’ weerwoord, dat op X ontbreekt? Zodat mensen met macht tegenspraak krijgen, zoals *NRC*-journalist Tom-Jan Meeus betoogde. Het is onwaarschijnlijk dat er ook maar één Musk-fan na afloop van dit interview anders is gaan denken over Europa. Nee, zijn fans juichten juist dat Musk de media vernietigt. Heeft Musk zélf dan zijn verhaal bijgesteld? Integendeel, blijktens zijn reflectie achteraf. Dit interview was bovenal een podium voor de act die uiterst rechts overal opvoert: een bekrachtiging van een alternatieve werkelijkheid, waarin feiten maakbaar zijn en journalisten ‘verraders’.

Doordat autocraten, oligarchen en uiterst rechts wereldwijd journalisten verdacht maken, hen bestoken met rechtszaken en aanslagen, en hen desnoods in stukken hakken als ze de kans krijgen, is het speelveld waarop journalisten werken onherroepelijk veranderd. Nieuwe machthebbers spelen een nieuw spel, waarin de gedeelde waarheid het doelwit is en journalisten in de vuurlinie staan. Dit vraagt om een andere

journalistieke aanpak, te beginnen met de erkenning dat het idee van de journalistiek als verdedigingslinie van de democratie een politieke overtuiging is. En wie daar echt in gelooft, ontkomt niet aan een agenda tegen machthebbers die die linie aanvallen. Zodat de journalistiek eindelijk kan worden wat de samenleving nu zo dringend nodig heeft: een tegenmacht.

Getekend verzet

Naast journalisten staan ook beeldmakers soms onder druk zodra zij zich uiten over machthebbers. Toen illustrator Mikita Rasolka uit Belarus met een serie tekeningen reageerde op de protesten tegen de dictatoriale regering in zijn geboorteland (2020-2021), werd hij onder druk gezet en gedwongen internationale bescherming aan te vragen. Momenteel werkt hij vanuit Polen als zelfstandig illustrator. Veel van zijn redactionele werk richt zich op politiek, repressie en migratie.

Als getuige in de frontlinie leek Rasolka de aangewezen persoon om met zijn illustraties te reageren op het essay van Rosan Smits. In zijn beelden toont hij een wankelende democratie, waarin een gesprek tussen journalisten en machthebbers ongelijkwaardig blijkt.

Mikita Rasolka

Illustrator

[Lees meer](#)